

Halkevlerinde Kitap ve Kütüphane Kıyımı: 1951

Destroying Books and Libraries in The People's Houses:1951

Hasan Keseroğlu*

Öz

Amaç: Türkiye Cumhuriyeti kültür politikası 1932-1950 yılları arasında ağırlıklı Halkevleri kanalıyla yürütülmüştür. Bu çalışma, 11 Ağustos 1951 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan Halkevlerinin kapatılmasına ilişkin yasayla yaşanan kitap ve kütüphane kıyımını ele almayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışmada betimleme yöntemi kullanıldı. Çalışmanın hipotezi, bir sivil toplum kuruluşu olan Halkevlerinin kapatılması 1000 kadar kütüphanenin ortadan kaldırılması ve yüzbinlerce kitabın da kıyımına neden olmuştur biçiminde belirlenmiştir.

Bulgular: 19 Şubat 1932 tarihinde Atatürk ilke ve devrimlerini yurt genelinde yayılıp tanınması ve devletin kültür politikasının yaşatılması amacıyla kurulan Halkevlerindeki kitap sayısı 750.000'i aşmış, Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odalarındaki kütüphane sayısı bini bulmuştur.

Sonuç: Halkevi kütüphaneleri 19 yıl boyunca gerçek anlamda bir halk kütüphanesi işlevi görmüş, özellikle de amaçlarını yerel çevre içinde yerine getirmiştir. Çok partili döneme geçişle Halkevlerinin kapatılması ötesinde bu kültür kuruluşları içindeki kitapların pek çoğu yağmalanıp, kıyıma uğramış, kütüphaneler kapatılmıştır.

Özgünlük: Çalışmada, dokuz şube ile hizmet veren Halkevlerinin yalnız Kütüphane ve Yayın Şubesi yerel etkinlikleri ve kütüphane hizmetleri ele alınmakta; Türk kütüphaneciliği adına ağır olan bu durum, ilk kez irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Halkevi kütüphanesi; halk kütüphanesi; kitap kıyımı; kütüphane kapatma; kütüphane ve yayın şubesi; yerel hizmetler; cezaevi kütüphanesi.

Abstract

Purpose: The cultural policy of the Republic of Turkey was carried out between the years 1932-1950 by means of the People's Houses. This study aims to discuss the destruction of books and libraries with the law on the closure of People's House which was mentioned in the Official Gazette dated 11 August 1951.

Method: The descriptive method was used in the study. The hypothesis of the study is that the closure of People's House, which is a non-governmental organization, caused the destruction of about 1000 libraries and the slaughter of hundreds of thousands of books.

* Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

E- posta: keseroglu@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Information and Records Management.

E-mail: keseroglu@kastamonu.edu.tr

Findings: *The number of books in the People's House, which were established on February 19, 1932 in order to promote and disseminate Atatürk's principles and revolutions throughout the country and to keep the state's cultural policy alive, exceeded 750 000, and the number of libraries in the People's House, People's Rooms and People's Reading Rooms reached to one thousand.*

Implications: *People's House libraries functioned very properly as public libraries for 19 years, especially fulfilling their purpose within the local environment. Beyond the closure of People's House with the transition to the multi-party period, most of the books in these cultural institutions were looted, destroyed, and libraries were closed.*

Originality: *In the study, only the local activities and library services of the Library and Publication Branch of the People's House, which serve with nine branches; This disgraceful situation on behalf of Turkish librarianship is examined for the first time.*

Keywords: *People's House library; public library; book destroying; library closure; library and publication branch; local services; prison libraries.*

Giriş

Halkevleri, Türkiye'de tek partinin bulunduğu, hükümet ile devlet kavramlarının birbirinden ayrılması zor olduğu bir dönemde kurulur. Daha önce hükümetin (devletin) kültür politikalarını yürüten Türk Ocakları 10 Nisan 1931 tarihinde kendi kendisini kapatma kararı almış, yerine Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3'üncü Büyük Kurultayında Halkevlerinin açılması kararı alınmış, 19 Şubat 1932 tarihinde de 14 ilde Halkkevleri açılmıştır. Zonguldak örneğindeki gibi, "Kütüphane ve Neşriyat şubesinin oluşturduğu kütüphane, Zonguldak Halkevi Kütüphanesi ile kapatılan Türk Ocağı Kütüphanesi'nin birleşiminden oluşturulmuştur" (Namal, 2012, s.114). Fethi Erden (1963, s. 57-63), "Türkiye genelinde örgütlenmiş ve kapatılmış olan Türk Ocaklarına ait 51 binanın 49'u halkevlerine devredilmiştir" der. Kimi illerde Halkevi kütüphaneleri Türk Ocağı çekirdeği üstünde kurulmuştur. Bunların en önemli ve büyük örneği de Ankara Halkevi'dir. Bu devir içinde kitap ve kütüphaneler de yer almaktadır. Türk Ocakları, Halkevlerinin maddi kalıtını oluşturmuş, ancak Halkevleri örgütleniş ve amaçları açısından oldukça ayrımlı bir yol izlemiştir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı, yeni yasa ve devrimlerini kalıcı kılmak için halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek, özellikle de halkın okuryazarlık oranını yükseltmektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ardından çıkarılan yasalarla Osmanlı Devleti'nde tekke, türbe, cami, medrese gibi yerlerde bulunan kitaplar, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretimde Birlik) Yasası ve 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'la tekke, türbe, zaviyelerin kapatılması kent merkezindeki kütüphanelerde toplanır. Köprülü Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Koca Mustafa Paşa Kütüphanesi gibi pek çok vakıf kütüphanesi de aynı ad ve dermeyle Cumhuriyet döneminde de hizmetlerini yürütür.

1928 yılında çıkarılıp 1929 başında uygulama alanına giren Latin harflerinin kullanılmaya başlamasıyla yeni harflerle basılan yayınlara gereksinim duyulmuştur. Bu açıdan bakıldığında; okuma yazma oranı 1929'da %0'a inmiş, yeni harflerin öğretilmesiyle bu oran 1932 yılında %15'e ulaşmıştır. Okuryazarlık konusunda Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve Halkevleri resmi eğitimi destekleyen kurumlar olmuşlardır. 1937-1938 yılında deneme olarak "Öğretmen Okulu", "Köy

Öğretmen Okulu” adıyla başlayan Köy Enstitüsü projesi 1940 yılında yasalaşır. Köy Enstitüsü girişimine göre de (Başaran, 1974, s.17), 1956 yılında Türkiye’de okur yazar olmayan kimse kalmayacaktır.

1931 yılında Türk Tarih Kurumu, 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuş, Latin harfleriyle üretilen dergi, gazete ve kitaplarla Atatürk devrim ve yasalarının yaygınlaştırılması sağlanmış, üretilen yazıların ülke çapında yayılması da Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odalarıyla karşılanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kitap ve kütüphane anlayışı çıkarılan yasalar ve uygulamalarında apaçık görülür: Osmanlı döneminden kalan kitapların bir merkezde toplanarak ve düzenlenerek, envanteri çıkartılmaya başlamıştır. Kimi kütüphanelerin ad ve içeriğine dokunulmamıştır. Ayrıca Türk Ocaklarının kapatılmasıyla bu Ocaklarda bulunan kütüphaneler ya Erden (1963, s. 62)’in belirttiği gibi halk kütüphanesi olarak açılmış ya da Halkevi kütüphanelerinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Bu çalışmada, Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odaları’nda kütüphane konusu ele alınmıştır. Bir Halkevi açılması için üç koşuldandır birisi de kütüphanesinin bulunmasıdır. Genel olarak Halkevi başlığı altında bu kurumların kütüphanelerindeki derme, derme geliştirme ve siyasal yaşamın değişmesiyle bu dermenin ağırlıklı olarak kıyımı irdelenmiştir.

Halkevleri

Halkevlerinin açılış konuşmasını yapan Recep Peker (1974, s.17), 20 Şubat 1932’de Halkevlerinin amacını, ulusal bilince sahip, birbirini anlayan, birbirini seven, Atatürk ilkelerine bağlı bir örgüt oluşturmak biçiminde açıklar. Reşit Galip (1974, s.25) ise, bir Halkevi açma önkoşullarından birisinin kütüphane olduğunu, belirlenen amaçlara uygun yayınlara yer verileceğini belirtir. Yayınlar, Türkiye Cumhuriyeti ilkelerini içeren süreli yayınlar (dergi, gazete) ve kitaplar olacaktır.

Halkevleri dünyada yaşanan 1930 ekonomik krizi döneminde kurulur. Bu sıkıntılı dönemin yeni Türkiye Cumhuriyeti içinde olumsuz yansıtacak etkilerini aşma ve son iki yüz yılda eğitim, kültür alanında yitirilen süreyi yeniden kazanma yolları aranır (Çeçen, 1990, s.106-107). Halkevinin amaçları da oluşturulan dokuz şubede yapılan etkinliklerle şu biçimde açıklanır.

Halkevlerinin açılışı rejimin yerleşmesi için atılan adımların sonuçlarından biri olan Halkevleri halkı pozitivist dünya görüşü doğrultusunda eğitmek, yeni rejimi destekleyecek yeni bir siyasi kültür oluşturmak, halkın kaynaşarak birbirini anlayan ve fikir alışverişinde bulunan insanlar haline gelmesini sağlamak, gençleri zararlı alışkanlardan uzak tutmak, sağlıklı nesiller yetiştirmek, halkı modern bir zihniyete kavuşturmak, köy ile kent arasındaki farkı ortadan kaldırmak ve hem köylerde hem de kentlerde yetişkin eğitimini gerçekleştirmek, cehaleti yok etmek, milliyetçi, laik ve halkçı fikirleri aşılacak gibi nedenlerle açılmıştır (Özdemir ve Aktaş, 2011, s.243).

Bir Halkevi açılabilmesi için üç koşul bulunmaktadır. Bunlar; (1) Beden eğitimi etkinliklerinin yapılabileceği bir yer, (2) Ücretli bir görevli ve (3) bir kütüphanenin bulunmasıdır. Bu üç koşulu yerine getiren her Halkevi kendi içinde özerk, dokuz alanda gönüllü hizmet üretecektir. Ayrıca bu üç koşulu yerine getiremeyen yerlerde Halk Odaları açılacak, buralarda da başta günlük gazete ve kitap

sunumu olmak üzere değişik etkinlikler yürütülecektir. Halk Odalarının gerekli koşulları karşılaması durumunda Halkevine dönüşebilecektir.

Halkevleri dokuz şubede çalışmalarını yürütecektir. Bu şubeler; (1) Dil, Tarih, Edebiyat, (2).Ar (Sanat), (3).Gösteri (Tiyatro), (4) Spor, (5) Sosyal Yardım, (6) Halk Dershaneleri ve Kurslar, (7) Kitapsaray ve Yayın, (8) Köycülük ve (9)Müze ve Sergidir. Halkevleri Öğreneği (C.H.P., 1938, s.5-8) ilk maddesine göre, Halkevlerine herkes üye olabilir ama Halkevleri yönetim kurulları ile şube Yönetim Komisyonuna seçilebilmek için parti üyesi olmak gerekmektedir. Aynı zamanda bir Halkevi açılması da Partinin il, ilçe, bucak yönetim kurulları kararını gerektirmektedir. Temel amaç, yeni Türkiye Cumhuriyeti ilkelerini ülke genelinde yaygınlaştırmak, kişileri haberdar etmek, bu yönde yayınları okuyup, toplumsal gelişmeyi hızlandırmaktır.

Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odaları sayısı hızla çoğalırken, buralardaki kitap sayısı da resmî kurum yayınları, bakanlık bütçesiyle, bağış, Halkevlerinin kendi satın aldıkları ve halkevlerinin birbirlerine yolladıkları kendi yayınlarıyla artmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Sekreterliğine bağlı Halkevi kütüphaneleri ile Millî Eğitim Bakanlığı Halk Kütüphaneleri, Afyon, Elâzığ, Diyarbakır, Isparta, Muğla, Ordu (Keseroğlu, 1989, s.120) illerinde birleştirilmiş, Halkevi kütüphanesi adı altında kütüphane hizmetlerini yürütmüştür.

Halkevi kütüphaneleri ile Bakanlığa bağlı halk kütüphaneleri arasında derme ve dermenin özelliği ayırımı karşımıza çıkar. Bakanlığa bağlı kütüphanelerde derme Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1

Halk kütüphaneleri ve Halkevlerinde derme

	Kütüphane	Kitap	Okuyucu	Gider
Halk Kütüphaneleri	82	658 698	908 953	215 050
Halkevi Kütüphaneleri	395	648 408	1 373 672	141 272
Halk Okuma Odaları	230	17 657	39 881	15 165
Halk Odaları	366	73 681	485 984	153 541
Toplam		1 398 444	2 808 490	525 028

Kaynak: (Karayalçın, 1952, s.8-10)

Aynı kaynağa göre Halk kütüphaneleri ile Halkevi kütüphane dermesi Tablo 2’de verildiği gibi karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2

Halk kütüphaneleri ile Halkevi Kütüphanelerindeki dermenin özelliği

	Yazma Kitaplar	Eski Türkçe	Yeni Türkçe	Yabancı Diller
Halk Kütüphaneleri	137 184	157 753	234 688	266 257
Halkevi Kütüphaneleri	4 004	62 719	564 122	14 020
Toplam	141 188	220 472	798 810	280 277

Kaynak: (Karayalçın, 1952, s.8-10)

Görüldüğü gibi Halkevi kütüphaneleri yeni harfli Türkçe kitaplar konusunda oldukça fazla sayıda yayın içermektedir. Temel amacı da yeni harfli yayınları yaygınlaştırmak ve okunmasını sağlamaktır. Öğreneğin (C.H.P., 1940, s.25) 90. maddesi, Halkevlerine girecek ve giremeyecek kitapları belirler. Giremeyecek olanların özellikleri, dinsel içerikli olan, Türk devrim ve ideolojisine uymayan, ulusal görüşler dışında kalan, cinayet ve intihar gibi olayları işleyen, gençleri yanlış şeylere yönelten kitaplar olarak belirlenmiştir. Kütüphanelere girebilecek kitaplar ise halkın kültür düzeyini yükseltecek, uygulanabilir bilgiler verecek, ulusal

duyguları, devletin ideolojilerini ve devrimleri aktaracak nitelikte kitaplardır. Her kütüphanede olduğu gibi Halkevleri kütüphaneleri derme oluşturup geliştirmede birtakım sınırlar koymuştur. Bunlardan dinsel yayınlar alınmaz kararını eleştirmek Halkevlerinin amaçları ve dönemin özelliklerini anlamamak ve bilmemek olarak değerlendirilebilir. Osmanlı döneminde üretilmiş yayınlarla birlikte kütüphane hizmeti veren, Türk Ocaklarından aktarılan kitapları da hizmete sunan Halkevleri için bu yaklaşım sağlıklı ve doğru değildir. Örneğin Diyarbakır Halkevindeki dinsel kitap sayısı 1417 (Özer, 2010, s.592) cilttir. Adana Halkevi Kütüphanesinde Sahihi Buhari kitapları bulunmaktadır (Erdoğan, 2017, s.240). 1942 yılında Sivas Halkevinde okunan dinsel kitap sayısı 101'dir (Önge, 2017, s.61). Alınması istenmeyen dinsel kitabın gerçekte dini anlatan değil, dini kendi amaçları için kullanan tarikatlarla ilişkin olduğunun düşünülmesi gerekir. Unutulmaması gereken bir şey de Kuran'ın anlaşılabilir olarak okunması için onu Türkçeleştiren bir zihniyet görev yapmaktadır. Çıkarılan yasalar ve devrimlere ilişkin başkaldırı ve isyanlar da dinsel gruplar tarafından yürütülmektedir. Günümüz demokratik toplumlarında da derme geliştirmede konulmuş ölçütler bulunmaktadır, her din kitabı alınır gibi bir yaklaşım da söz konusu değildir.

Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi, değişik dönemlerde değişik adlarla anılmıştır: 1932'de "Kütüphane ve Neşriyat", 1935 yılında "Kitapsaray ve Yayın", 1940 yılında "Kütüphane ve Yayın" adıyla yazılır. CHP Sekreterliğinin hazırladığı Halkevi Öğreneğinde şubenin etkinlikleri aşağıdaki biçimde belirlenmiştir (C.H.P., 1938, s.16-18):

- Kitapsaraylar halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca etkidir. Bu sebeple her Halkevinin bulunduğu yerde bir kitapsaray, bir okuma odası bulunmak Halkevinin ilk kurulma şartlarından biri sayılır ve kendi yapısı elverişli oldukça burada bir kitapsaray, bir okuma odası ayrılır. Bu duruma uygun olmasa da bir kitap rafı, bir okuma odası bulundurulmalıdır, yerleri buna elvermeyen Halkevleri başka yerlerde de açabilirler (C.H.P., 1938, s.20-21). Halkevi kurulan yerde başka kütüphaneler bulunsa da kendi kütüphanesini kurup, bunu bir gereksinim durumuna getirir.
- Derme, her türden bilgi taşıyan ortamlarda (kitap, dergi, gazete, fotoğraf, harita gibi) bağış olarak, Parti tarafından, parti yayınları bakanlık, gazete, Resmî Gazete gibi yayınlar sağlanır ve belirlenmiş bütçe ile sağlanabilir ve elde birden çok nüshası bulunan yapıtlar değişim yoluyla yeni kendisinde bulunmayan yayınları sağlayabilir.
- Özel kişi kütüphanelerinde bulunan kitaplar geçici olarak ödünç istenebilir ya da kiralama yoluna gidilebilir. Amaç, okunmak istenen kitabın bir biçimde bulunmasıdır. Özellikle de alım gücü yeterli olmayan kişiler için o kitabın sağlanması gereklidir.
- Her kitapsarayda aranan kitaba kolay ulaşmak için kataloglar (bulmaç kütüğü) oluşturulur.
- Kütüphaneye bir dolap dolusu kitap bağışlayanların adları kitapsaray içinde uygun bir yere yazılır. Kataloglarda da ayrı dolap gözleri hazırlanır.
- Halkevi kütüphanesi, okuma odası, kahvehane, köy odalarında, uygun zaman ve koşullarda halka açık okuma günleri düzenlenir. Gerekirse bir kişi yüksek sesle elindeki kaynağı okur.

- Kitapsaray ve Yayın şubesi aynı zamanda yayın işlerini de yürütür. Telefon, telgraf, telsiz, radyo konuşmaları, aydınlatma amaçlarından yararlanır. Gerekli görülen bilgileri geniş halk kitlelerine taşır.

Kütüphane ve Yayın şubesi için belirlenen bu genel ilkeler ötesinde bilinmesi gereken temel yaklaşım: 1 Mart 1932 tarih ve 23 sayılı genelgede: “Her Halkevi kendi çalışmasını kendisi düzenlemelidir”. “Halkevlerinin genel merkezi yoktur”, “Okuması, bilgi derecesi ne olursa olsun bütün vatandaşlar Halkevi bakımından aynı derecede değerli memleket çocuklarıdır” (C.H.P., 1938, s.20-21) denilmektedir. Öncelikle Halkevlerinin kapısı karşılıksız olarak herkese açıktır. Halkevlerinin elbette bir genel merkezi vardır ama etkinlikleri, oluşturacakları derme doğrudan o Halkevinin bulunduğu çevreye özgü özelliklerle donatılmıştır. Her bir Halkevi “kendi yerel çevresinin evidir” yaklaşımı Halkevlerinin temel ilkesi durumundadır. Başka bir söyleyişle Halkevleri hizmetlerinde özerktir. Nitekim 1944 yılında süreli yayın sayısı 50’ye ulaşan (Çavdar, 1989, s.882) Halkevleri için yayınlarda göz önüne alınması istenen ilkeler, Yayın ve Dergiler başlığı altında “Halkevi yayımları, başlıca üç başlık altında toplamaktadır: Yerel tarih, halk bilimi, yaşam araştırmalarına ilişkin ya da bir gezi, bir kutlamanın ayrıntılarını veren kitapçıklar; yerel çevrenin tarihi, halk bilimini inceleyen, o yörede yetişen büyüklerin çalışmaları ve yaşamöykülerini anlatan kitaplar; dergiler ya da yerel gazetelerde sürekli sayfalarda çalışmalar” şeklinde belirtilmiştir (C.H.P., 1940, s.10-11).

Halk Kütüphanesi ve Halkevi Kütüphanelerinde Yerellik

Halk kütüphanesi kişiler arasında yaş, dil, din, cins, soy, eğitim, toplumsal konum, zengin ve yoksulluk ayırımı yapmadan, hizmet verdiği kesimin bilgi, eğitim, kültür gereksinimlerini karşılayan, boş zamanlarını değerlendirme olanak ve ortamı hazırlayan, kapılarını herkese karşılıksız olarak açan kurumlardır. Halk kütüphaneleri bu evrensel amaçlarını yerel koşullar bağlamında uygular (Keseroğlu, 1989, s.119). IFLA/UNESCO halk kütüphanesi ilkelerinde (Halk kütüphanesi Hizmeti, 2004, s. 33), “Halk kütüphaneleri, yerel topluluğun yararı için yerel tabanlı hizmetlere dayanmalı ve topluluğa bilgi hizmetleri sağlamalıdır. Sağladıkları hizmetler ve dermeler, düzenli olarak değerlendirilmesi gereken yerel gereksinimlere dayanmalıdır. Bu ilke olmazsa halk kütüphanesinin hizmet edeceği insanlarla iletişimi kesilir ve sonuç olarak tam potansiyelle kullanılmaz” denilmektedir. Halk kütüphanesi hizmetinde yerellik için belirlenen yaklaşımı 1930’ların Halkevi kütüphanelerinde uygulandığını görürüz. Türkiye’de, Halk kütüphaneleri, bugün de içinde olmak üzere ‘yerellik’ özellikleri, açısından Halkevi kütüphaneleri kadar yerine getirilememiştir. Öncelikle Halkevleri bir merkeze bağlı olmakla birlikte kendi programlarını geliştirmede özgürdürler, değişik bir deyişle, bütün Halkevleri birbirinden ayrı ve özerk, yerel çevre gereksinimlerini göz önüne alarak çalışırlar. Buna bağlı olarak, ‘Halkevi yalnız kendi muhitinin evidir’ özelliğini kazanırlar. Nitekim görüleceği gibi Halkevlerinin dergilerinden yayınlarına, etkinliklerine kadar hemen hemen bütününe yakını yerellelikle bağlantılı özellik gösterir.

Halkevi dergileri Atatürk ilke ve devrimlerinin öğrenilip, yaygınlaşması yanında pek çok açıdan büyük katkılar da sağlamaktadır.

“Dil ve Edebiyat Şubesi’nin amacı da millî kültürü geliştirmek ve inkılâpların yayılmasını sağlamaktı. Unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri gün yüzüne çıkarmak, millî dili geliştirmek ve öz benliğine kavuşturmak hedefleniyordu. Bu nedenle yapılan çalışmalar TDK [Türk Dil Kurumu] ile paralellik arz ediyordu. Dergilerde çıkan makaleler hem halkı bilinçlendiriyor hem de devletin genel politikalarını içeriyorlardı. Şube, yaptığı çalışmalar açısından değerlendirildiğinde millî dilin tanıtılması ve geliştirilmesi bağlamında önemli işlere imza atmış, daha sonraki yıllarda Yaşar Kemal, Necati Cumalı gibi alanının önemli isimleri için okul vazifesi görmüştü” (Aktaş ve Özdemir, 2011, s.191). Yaşar Kemal’in, Kemal Sadık Göğçeli gerçek adıyla ilk kitabı “Ağtlar 1” 1943 yılında Adana Halkevi yayını olarak yayımlanır. Dahası yazarlara yazı başına belirli para da ödenmektedir:

“Halkevi hakikaten gençlerin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Tasavvur edin, mesela dergide çıkan her şiir için 5 lira, düz yazıların sayfası için 2,5 lira telif hakkı veriliyordu. Bu o zaman çok paraydı. O sırada Diyarbakır’da etin kilosu 15 kuruştu. Ben iki dizi yazıyordum. Birisi Diyarbakır’lı Bilginler ve Ozanlar diğeri de Diyarbakır Halkiyatından Örnekler diye. Her biri en az iki sayfa dört sayfadan 10 lira alıyordum. O 10 lira bir ayda bitmiyordu.12,5 kuruşa istediğiniz lokantada iki çeşit yemek yerdiniz.” (Özer, 2010, s.590), denilmektedir. “Dergi, Halkevi’nden aldığı maddi güçle İzmirli bilim, kültür, sanat adamları için bir okul vazifesi görmüş, Türk kültür hayatında bir dönem İzmir’i başarıyla temsil etmiştir. Fikirler, “milli kültürü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak” ülküsünün demircilerinden biridir. Bu niyet ile çıkmış ve bu niyet ile çalışmıştır. Fikirler, İzmir ve Ege Bölgesi’nde yaşayan çok sayıda genç yeteneğin yetişmesini sağlamak suretiyle kültür ve edebiyat dünyasına yeni isimler kazandırmış, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi edebi yönelimlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır” (Civci, 2013, s.128).

Bir başka örnekte ise tanıdık pek çok yazar ve şair karşımıza çıkmaktadır. Bu örneği aşağıdaki belirtmek mümkündür:

“İstanbul dergisinin bayağı önem verdiği “Gençlerle Başbaşa” bölümüne ilave olarak, “Genç Kalemler” ve “Yeni Kalemler” başlıkları altında pek çok genç yazara ve şaire sayfalarında yer ayırarak, geleceğin önemli isimlerinin ilk eserlerine ev sahipliği yaptığı dikkatlerden kaçmaz. Nüzhet Erman, Edip Cansever, İlhan Geçer, Adnan Ardağı, Ümit Yaşar Oğuzcan, Cahit Beğenç, Şükran Kurdakul, Şinasi Özdenoğlu, Ceyhun Atuf Kansu ve daha sonraki yıllarda Fethi Naci müstearıyla tanıdığımız Naci Kalpakçıoğlu bu isimler arasında bilhassa öne çıkarlar” (Tibet, 2018, s.9).

Yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi dergileri ve kitaplarının, yayımlandıkları çevredeki gençleri değişik konularda yazma, araştırma yönünden yöreklendirdiğini söyleyebiliriz.

Değişik Halkevlerinde hazırlanan dergiler karıştırıldığında ağırlıklı olarak yazılan yazıların genel özelliği yayımlandığı ilin, çevrenin tarım, ekonomik, tarih, kültür, halkbilim ve

sosyal yanıyla bağlantılıdır. Bir araştırmacı Amasya Halkevi yayını Yeşilirmak için şunları söylemektedir: “Gerçekten de sayılar incelendiğinde derginin yayın hayatı boyunca belirli günler, Amasya’nın tarih-coğrafyası, ünlü şairleri, şiir ve edebiyat başta olmak üzere ve Amasya tarımıyla ilgili konulara da öncelik tanıdığı görüldü. Son sayfada Şehir Haberleri başlığı altında şehirdeki imar çalışmaları ve ile tayin olan veya gidenlerin haberlerine yer verildi” (Taşdemir, 2015, s.3061-3062). Genel olarak Halkevi yayınlarını değerlendiren bir yazıda ise, “Halkevlerinde Yayın ve Kütüphanecilik Faaliyetlerinde Halkevlerinin en önemli faaliyetlerinden birisi de yayınları olmuştur. Çünkü Halkevlerinde neşredilen yayınlar günümüz çalışmaları için de ışık tutmakta, döneminin tarih, edebiyat, folklor vb. alanlarına ait bilgileri içermektedirler. Bu yayınlar pek çok ünlü isim için okul görevi görmüş ve kültürleşimi artırmışlardır. Yayınlar, kitaplardan, broşürlerden ve dergilerden oluşmaktaydı. Ancak hem sayı bakımından hem de önem bakımından yayınlar arasında dergilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir” (Aktaş ve Özdemir, 2011, s.253). Kendi süreli yayınına çıkarmadan önce Halkevi tarafından “Kayseri Vilayet Gazetesi aracılığı ile çeşitli yayınlarda bulunulmuştur” (Şanal, 2011, s.314). “Yayımlandıkları dönemde bir yandan tek parti ideolojisini yaymaya çalışırken, bir yandan da yayımlandıkları yörenin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Folklor açısından da zengin bir kaynak oluşturmuşlardır. Ayrıca özellikle 1950’li yıllardan itibaren toplumun aydın sınıfını oluşturan ve politik arenada tanınan simaların çoğu da Halkevleri dergilerinde görev almış kişilerden oluşmuştur” (Civci, 2013, s.125). Kütüphane ve Yayın Şubesi ayrıca toplumu yakından ilgilendiren konularda bilgilendirme çalışmaları da yürüttü. Burhaniye’de zehirli gazlardan nasıl korunulacağı konusunda kimyagerler tarafından halka bilgilendirmelerde bulunuldu (Yılmaz, 2021, s.202).

Halkevleri dergileri, gerçekten halk dilinin masal, atasözü gibi çeşitli ürünlerini derleyip, yayınlamada büyük bir çaba gösterdiler. Halk dilinde yaşayan ve yazı diline girmemiş nice sözler listeler halinde Halkevleri dergilerinde yayımlanmaya başladı. Bu listelerde yer alan sözcüklerin önemli bir bölümünün bugün yazı ve konuşma dili içinde yer aldığını görmek, bu alanda gösterilen çabaların ne kadar yararlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Türk Dil Kurumu’nun 1932 yılında başlatıp yürüttüğü söz derleme çalışmalarının anı malzemesi de Halkevlerinin desteği ile toplanmış oluyordu. Üç yılda derlenip Kuruma gönderilen söz sayısı 40.000 fişi bulmuştu (Arıkan, 1999, s.276). Görüldüğü gibi Yaşar Kemal’in Adana’da halkbilim konusunda destan, ağıt, mâni, masal vb. konularda derleme yaptığı çalışmayı Halkevi yayımlarken, Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Derleme Sözlüğü’ne de 40.000 kadar sözcük gönderilmiştir.

O dönemde yayımlanan Halkevi dergileri, doğrudan, yerel çevreyle bağlantılı tarihten tarıma, halkbilimden bitkilere, tanınmış yaşayan ya da dilbilime kadar yerel ve önemli bilgileri içermektedir. Örneğin, bugün Konya Halkevi dergisi “Konya” tarandığında Konya iline ilişkin temel nitelikte, her açıdan bugüne kaynaklık edecek pek çok bilgi bulunacaktır. Bu hemen her süreli yayının yayımlandığı çevre için de geçerlidir. IFLA / UNESCO Halk Kütüphanesi Hizmeti’nde (2004, s.34) “Halk kütüphanesi yerel kültürün bütün çeşitliliğiyle toplanması, korunması ve tanıtımı konusunda yerel toplulukta anahtar bir araç olmalıdır. Bu, örneğin, yerel tarih dermeleri, sergiler, öykü anlatımı, yerel konularda yayınlar yapma ve etkileşimli programlar geliştirme gibi çok çeşitli yollarla yapılabilir” denilmektedir. Halkevi dergi, kitap, Halk Okuma Odaları, bilgilendirme toplantıları yerel kültür adına örneklik yapacak özelliktedir.

IFLA (1992, s.58) Halk Kütüphanesi Hizmet Kılavuzu'nda, (1992, s.58) “çok sayıda küçük kütüphane, yakın çevredeki okuyucuların çoğunluğuna temel hizmet sağlayabilir. Bu tür kütüphaneler, iyi yönetildiklerinde ve koleksiyonların aralarında devamlı dolaşımı ile dinlenmek ve hoş vakit geçirmek için okuyanların çoğunluğunun ihtiyacını karşılayabilir” denirken de Halkevi kütüphaneleri bu yaklaşımın örneği olabilecek özellikler taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yılı varan tarihinde yerel çevreye yönelik hizmet sunma açısından Halkevlerindeki hizmetlerin, halk kütüphanelerindeki hizmetlerin geliştirilmesine öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Halk kütüphanelerinde Mustafa Güzelgöz (1991) gibi yerel çevre odaklı girişim ve hizmetler ise genellenebilir bir özellik kazanmamıştır. Mustafa Güzelgöz'ün hizmetlerinin irdelenmesinde de Halkevlerinin örnekliliği ortaya çıkmaktadır.

Ünlü tarihçi Uzunçarşılı (aktaran Arıkan, 1999, s. 275), “Bazı vilayetlerde çıkan mecmualarda evvelce verilmiş direktif dairesinde yürünerek kıymetli ve bilhassa mebani [bina, yapı] kitabeleri, sicil hulasaları, mahalli vakfiyeler, mezar taşları kitabeleri neşredilmeye başlamıştır. Şimdiye kadar gördüğüm Konya, Ün, Uludağ, Kaynak, Yeni Tiirk, Çorum[\u], Taşpınar mecmuaları orta ve son zaman Türk tarihini alakadar eden kıymetli ve orijinal vesikalar istifademizi mucip olmaktadır; bu tarzdaki tarih araştırmaları aynı hızla devam ettiği takdirde sekiz on sene sonra milli tarihin malzemesi olarak bilhassa Anadolu'da pek kıymetli eserler elde etmiş olacağız” demektedir. “Afyonkarahisar'ın Taşpınar, Çorum'un Çorumlu, Isparta'nın Ün50, Denizli'nin İnanç, Balıkesir'in Kaynak, Adana'nın Görüşler, Bursa'nın Uludağ, Konya'nın Konya, Manisa'nın Gediz, İzmir'in Fikirler ve daha başka halkevleri dergileri içerdikleri zengin malzeme ve araştırmalarla o yıllara damgasını vurmuş süreli yayınlardır. Bu dergiler, arşiv kaynaklarından, kadı sicillerinden, yerel malzeme ve yabancı eserlerden geniş ölçüde yararlanarak buldukları yörenin tarih araştırmalarına önemli bir katkıda bulunmuşlardır” (Arıkan, 1999, s.274). Bu sözler Halkevi dergilerinin yerelden ulusala, evrensele açılışının da tipik bir göstergesidir.

Halk Okuma Odaları

“Halkevleri'miz Talimatname hükümlerine uyarak kendi binaları içindeki okuma odaları ve salonlarından ayrı olarak Halkevine uzak mahalle ve çarşı içlerinde, cezaevlerinde ve bilhassa gidilip gelinmesi kolay Köyler'de Okuma Odaları açmaktadırlar” (C.H.P.,1942, s.12). Bu Halk Okuma Odaları yanında, gezici kütüphane düşüncesi de gelişir. Örneğin, bulunduğu çevreyi çok iyi bilen bir şoför, 300 kadar kitabın yer aldığı aracıyla en uzak köy ya da çiftliklere kadar gidecek, kitapları dağıtacak, belirli aralıklarla da değiştirecektir (Toksoy, 2007, s.328). Okuma Odaları genellikle yakın köylerde kurulmaktadır. “Okuma odaları, Halkevleri kütüphane ve yayın kollarının yetişebildikleri yerlerde halkın okuma dileklerini dindiren ışıklı yuvalardır” (C.H.P.,1942, s.12) biçiminde tanımlanmaktadır.

Halkevi kütüphaneleri Türkiye Cumhuriyeti'nde köyler ve cezaevlerinde ilk kütüphaneleri açan örgüt özelliği de taşımaktadır. “Halkevleri kütüphaneleri, bilgili ve sorumluluk sahibi bir okuyucu kitlesi yetiştirmeyi amaçlamışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Kütüphaneler halkın okuma alışkanlığı kazandığı, öğrencilerin dersleri için referans kaynakları buldukları, boş zamanlarında ise ders çalışıp kitap okudukları yerler

olmuşlardır” (Özdemir ve Aktaş, 2011, s.255). Örnek olarak bir küçük ilçe olan Fethiye’de açılan Halk Okuma Odaları ve içerdikleri kitap sayısı, Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3

1944- 1945 Yılı Fethiye Halk Okuma Odaları ve Bu Odalarda Bulunan Kitap

Köy Adı	Türkçe Kitap	Arap Harfleri	Yabancı Dil	Toplam Kitap
Faralya	48			48
Göcek	114			114
Günlükbaşı	90	12	5	107
Gürme	108			108
İbecik	30			30
Kabaağaç	31			31
Kaya	87			87
Kestep	118			118
Nif	24			24
Ovacık	65			65
Üzümlü	72	1		73

Kaynak: (Akça, Akça ve Arslan, 2020, s.2469)

Halk Okuma Odaları Halkevi bulunan yerde, Halkevi dışında, yakın köylerde ve cezaevlerinde açılmaya başlamış, bu sayı Halkevlerinin kapatıldığı 1951 yılında 280’e, kitap sayısı da 17.657’e ulaşmıştır. Halk Okuma Odalarında günlük gazeteler, Anadolu Ajansı bilgileri, değişik Halkevlerinin yayımladığı dergiler ve kitaplar yer almaktadır.

Cezaevi Kütüphaneleri

Halkevi kütüphaneleri Halk Okuma Odaları açarken, Öğrenekte (C.H.P.,1942, s.12) belirtildiği pek çok yerde cezaevlerine de Okuma Odası açmıştır. Amaç, okuma yazma kursları yanında cezaevleri dışında olup bitenleri de mahkûmlara aktarmak, cezaevinden çıktıklarında topluma kolay uyum sağlamalarına destek olmaktır. Cezaevi Okuma Odası açılan örneklerden kimileri şunlardır: Adana Halkevi, mahkûmların ahlaki ve ruhsal durumları üzerinde olumlu etkiler yapılması için toplumsal yönden geliştirici kitaplar getirilmiştir (Erdoğan, 2017, s.237). İzmit Halkevi, “cezaevindeki mahkûmlara da elinden geldiğince yardımcı olmuştur. Dershane ve Kurslar Şubesinin açtığı kurslar ile mahkûmların çoğu okuma yazma öğrendiği gibi, Genel Sekreterlik tarafından kitaplar gönderilmiş, mahkûmlar kaderlerine terk edilmemiştir. Buradan anlayabiliriz ki İzmit Halkevi insan ayrımı yapmadan herkese açık olmuştur”. Ayrıca İzmit’te cezaevi okuma odası kütüphaneye dönüştürülmüştür (Olgun, 2008, s.164). “Cezaevindeki mahkûmlar için bir kitap dolabı yaptırmış ve Kültür ve Tarım Bakanlığının gönderdiği kitaplardan buraya koymuştur” (Gülcü, 2016, s.113). “1940 yılında Cezaevi komitesi de komite tarafından ziyaret edilmiş ve mahkûmların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır” (Civci, 2013, s.108). “Edirne Halkevi Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi’nin, cezaevlerinde tutuklu bulunan mahkûmlara dönük çalışmaları da bulunmaktadır. Ülkü dergisi Edirne Halkevi’nin cezaevinde yaptıklarını ve Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi’nin diğer faaliyetlerini şu şekilde anlatmıştır: “Türkçe okuyup yazma kursu cezaevinde açılmıştır. Bunlardan imtihan sonunda muvaffak olan 27 vatandaşa okuryazarlık belgesi verilmiştir (Durak, 2006, s.129). Derlenen soyadı kitabı, mecmua ve gazetelerini köylere dağıtmış, gazetelerle yayımda

bulunmuş, cezaevinde on beş günde bir çeşitli kitapları dağıtmıştır. Tekirdağ Halkevi, cezaevlerinde tutuklu ve yükümlüler içinde çalışmalar gerçekleştirmiştir (Durak, 2006, s. 154).

Halkevlerinin amaçlarından birisi okuma, okutma yolunda çalışma ise, bunun için okuma yazma bilgisi olmayana okuma yazma da öğretmek olmuştur. Örneğin, Tekirdağ Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, cezaevinde bulunan tutuklulara Halkevlerinin okuma-yazma kursları açarak bu insanları topluma kazandırmaya çalışmıştır (Durak, 2006, s.224). “Edirne Cezaevi’nin bir tarafı Çocuk Islah Evi olarak düzenlenmiştir. Islah evinde 15 yaşını doldurmamış çocukların atölyelerde okuma-yazma ve muhtelif iş kollarına ilişkin bilgiler edinmeleri sağlanmıştır” (Durak, 2006, s.234). “Bingöl Halkevi 1941 yılında cezaevindekilere Türkçe okuma-yazma kursu açmıştır (Sertel, 2016, s.66). Mahalle ve köyler yanında cezaevlerinde de okuma odaları açan Halkevlerinin kapatılmadan önceki genel durumu Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4

Yıllara göre Halkevi, Halk Odası sayısı

Açıldığı Yıl	Açılan Halkevi	Yıllara göre Halkevi Sayısı	Halk Odasından Halkevine çevrilen	Açılan Halk Odası	Yıllara Göre Halk Odası Sayısı
1932	14	14			
1933	41	55			
1934	25	80			
1935	23	103			
1936	33	136			
1937	31	167			
1938	43	210			
1939	163	373			
1940	6	379		141	141
1941	2	383	2	59	198
1942	3	389	3	22	212
1943	4	394	1	15	
1944	3	406	9	143	
1945	17	438	15	2338	
1946	1	455	16	1396	
1947	-	463	8	110	
1948	-	469	6	97	
1949	-	474	5	50	
1950	-	478	5	21	
	408		70	4392	
	+70			- 70	
Toplam	478			4322	

Kaynak: (Tunaya, 1952, s.597; Keseroğlu, 1989, s.127)

Halkevlerinin yerellik konusundaki etkinlikleri değişik kaynaklarda ve açık bir biçimde ortaya konmaktadır. “1930’lu yıllarda Türkiye’nin en doğusunda olup birçok yönden fevkalade geri kalmış başta Ağrı gibi vilayetlerin modernleşmesi ve gelişmesi Halkevleri sayesinde olmuştur denilebilir. ... piyes, sinema, spor, kültürel geziler gibi çok sayıda faaliyet Halkevleri sayesinde insanlara ulaştırılmıştır. Dolayısıyla da Halkevleri bir yerin sadece eğitim alanında

değil kültürel, tarihsel ve çağdaşlaşmasında da öncü roller oynamıştır şeklinde analiz edilebilir. Buna verilebilecek en açık örneklerden birisi Ağrı Halkevi ile ilçelerde faaliyet gösteren Halkevleri ve Halkodalarıdır (Aydın, 2018, s.1493).

1950 yılında 478 Halkevinin 395'inde 648.408 kitap, 280 Halk Okuma Odasında 17.657 kitap, 366 Halk Odasında 73.681 kitap, toplam 739 618 kitap bulunmaktadır.

Halkevleri kütüphanelerinde çalışan kişiler için önce bir kütüphane kılavuzu (İğdemir, 1939) hazırlanır. Bu kılavuz, (İğdemir, 1939, s.39-40), katalog kartları ve katalog kartları üstünde yer alması gereken bilgileri kütüphanecilik alanında günümüzde de kullandığımız pek çok kuralla donatmış, hazırlandığı dönem için oldukça ciddi bilgileri içermektedir. Bu kılavuz, “Hızla sayıca artan Halkevleri ve buldukları yerin bir halk kütüphanesi gibi çalışan kütüphanelerinde görev yapanları desteklemek ve kütüphanecilik işlemlerinde tek biçimlilik sağlamak amacıyla” (Keseroğlu, 2006, s. 64) hazırlanmıştır.

Halkevi kütüphane çalışanları 1944-1945 yılları arasında da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde açılan Kütüphanecilik Kurslarına katılmışlardır. Kursları veren Adnan Ötüken, Halkevleri kütüphane memurları kursunun ilkinin, 1945 yılı bahar aylarında açılıp üç ay sürdüğünü, kursa Adana, Balıkesir, Burdur, Diyarbakır, Erzurum, Fatih (İstanbul), Konya, Kula, Samsun, Şehremini (İstanbul) Halkevlerinden gelen 10 kütüphane memurunun katıldığını, ders saatleri dışında da Ankara Halkevi Kütüphanesinde uygulama yaptıklarını ve Halkevleri için kursun yinelenmediğini (Ötüken, 1957, s.33-34) belirtir.

Halkevlerinin Kapatılması ve Kitap Kısıımı

Halkevlerine iktidar desteği 1946 yılından sonra yavaşlayıp, aksamaya başlar. 1950 seçimleriyle DP büyük bir çoğunlukla iktidara gelir. Halkevlerinin kapatılmayıp, CHP ile ilişkisi kesilerek, ayrı bir örgütlenme adı altında sosyal ve kültürel etkinliklerini sürdürmeleri konusunda Başbakan Adnan Menderes'le bir araya gelip anlaştıkları belirtilir. Ancak 11 Ağustos 1951 günü Resmî Gazetede 5830 sayılı “Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye iadesine dair kanun” yayımlanır. Hemen ardından da “5830 sayılı kanunla hazineye intikal eden ve gayrimenkul malların idare ve tasfiyeleri hakkında yönetmelik” çıkarılarak yürürlüğe konur. Buna göre Halkevi eşyalarının listesi hazırlanacak, kitaplar da Millî Eğitim Bakanlığına devredilecektir. Ancak böyle olmak yerine “Halkevi eşyaları çöplüklere ve sokaklara atıldı. Halkevi kitapları dereler ve ırmaklara atıldı, kese kâğıtçılarına toptan verildi. Bazı bölgelerde ise, Halkevi kitaplıklarındaki tüm yayınlar kamyonlara doldurularak alanlarda yakılıyordu. Kitaplıklar boşaltılırken buralar başka amaçlı kullanıma açılıyor ve içindekiler bazen depolara kaldırılıyordu... Irmaklarda akan sular Halkevi kitaplarını götürürken, Halkevi binaları da sürekli olarak saldırılara hedef oluyorlardı” (Çeçen, 1990, s.254-255).

Örneğin Bakanlığa bağlı halk kütüphanesiyle birleşen Diyarbakır Halkevi Kütüphanesi dermesi ve kapatıldıktan sonraki durumu şu biçimde açıklanmaktadır:

“Felsefi Eserler 544

Dini Eserler 1417

Sosyal Eserler 1755

Filoloji 802

Nazari Bilimler 523

Tatbiki Bilimler 809

Güzel Sanatlar 271

Edebiyat 2859

Tarih-Coğrafya 1887” (Özer, 2010, s.592).

Bu Halkevi kütüphanesinin durumu şu biçimde belirlenmektedir: “...üç sene boyunca kütüphane kapalıydı ... İçerisinde Sarı Abdurrahman Paşa Vakfı’ndan Türkçe el yazması 14 kitap, Türkçe Matbu 13 kitap, Türkçe taş baskı 1 kitap, Arapça el yazması 430, Arapça matbu 50, Arapça taş baskı 8 kitap, Farsça el yazması 5 kitap ayrıca; Şeref Uluğ tarafından da bağışlanan Türkçe 113 el yazması, Türkçe matbu 86, Türkçe taş baskı 18, Arapça el yazması 855, Arapça matbu 249, Arapça taş baskı 18 kitap, Farsça el yazması 44, Farsça matbu 3, Farsça taş baskı 3 kitap Diyarbakır Halkevine geçmiştir. Bunların dışında bir adette keçi derisi üzerine yazılmış İbranice Tevrat’ta bulunan Diyarbakır Halkevi Kütüphanesi bu süreçte ne yazık ki iyi korunamadı. Diyarbakır Halkevi Şevket Beysanoğlu o günleri şu şekilde tasvir ederek son noktayı koyar: “Halkevinin kapatılmasından sonra kütüphane büyük ölçüde zarar gördü. Hırsızlar halkevine giriyor kitapları çalıyorlardı. Diyarbakır’da Sipahi Pazarı diye bir yer vardır. Diyarbakır Halkevi kitapları oraya düştü. Halkevi Kütüphanesi il halk kütüphanesine taşınıncaya kadar binlerce kitap çalındı” (Özer, 2010, s.599).

Halkevlerinin kapatılması ardından, “Kütüphane, arşiv, fotoğraf vb. malzemelerin korunması için herhangi bir önlem alınmamış ve bünyesinde barındırdığı kültürel mirasın yok olup gitmesi büyük bir kayıp olmuştur” (Özdemir ve Aktaş, 2011, s.260) denilmektedir.

“Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Bir kısım binaları yeniden açılan Türk Ocaklarına verilmiş diğerleri de hazineye mal edilmişti. Ancak ne var ki Halkevlerine ait taşınır malların özellikle kütüphane, arşiv, belge, fotoğraf gibi malzemenin korunması için hiçbir önlem alınmamış ve bu büyük kültürel birikim deyim yerindeyse savrulmuştur” (Arıkan, 1999, s.279).

“Halkevleri kapatıldığında zaman adeta bir yağma ve talan politikası izlenmiş ve bundan kütüphane şubesi de payını almıştır. 5830 Sayılı Yasa’da, yasanın Resmî Gazete’de yayımlanmasından sonra 1 ay süre verileceği belirtilmesine rağmen, bu sürenin geçmesi dahi beklenilmemiş ve halkevlerinin kapatılmasıyla, kütüphanelerinin dermesi de dağıtılmıştır. Ancak birkaç yerde kütüphaneye saygı ve sevgisi olan kişilerin özel gayretiyle halkevi dermelerinin bir kısmı kurtarılabilmektedir. Gerek halkevlerinin kapatıldıkları dönemde gerekse daha sonraları, kütüphaneye ve kütüphanecilik bilimine öncülük eden, bu alanlarda emeklerini ortaya koyarak, kütüphanecilik mesleğinin ve kütüphanecilik biliminin gelişmesine öncülük eden değerli bilim adamları, maalesef halkevi kütüphanesinin nasıl işlediği ve böyle bir işleyiş tarzının gerekli olup

olmadığı, ayrıca söz konusu bu kütüphaneler kapatıldığı zaman dermesinin nasıl yok edildiği konularında gerekli hassasiyeti göstermemişlerdir” (Erol, 2000, s.478)¹.

“Halkevlerinin kapatılma işiyle yetinilmeyip, tüm kitaplarının ve kültürel etkinliklere imkân sağlayan araç ve gereçlerinin tahrip edilmesi, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin aydınlanma sürecine vurulmuş büyük bir darbe olmuştur” (Güneş, 2012, s.153). “Halkevleri arşivlerinde bulunan taşınır mallar (kitaplar, arşivler, yayımlar, fotoğraflar, kayıt defterleri) için hiçbir önlem alınmayıp, zamanla önemli bir kısmı kaybolmuştur” (Yılmaz, 2018, s..411).

Halkevlerinin kapatılması ardından kitaplarının yağmalanması, kimi değerli kitapların piyasaya düşmesi, yakılıp, ırmaklara atılması (Çeçen, 1990, s.254-255) apaçık bir kitap kıyımıdır. Doğal olarak bu kitapların hizmet verdiği kütüphaneler de yasayla birlikte kapanmaktadır.

“Bir halk kendi topraklarındaki kimlik bilincini yaratabilir veya güçlendirebilir. Bir kütüphane, bir arşiv veya müze kültür miraslarıdır ve tüm uluslar onları bellek tapınakları olarak görür... Anı olmazsa kimlik de olmaz. Ne olduğumuzu anımsamazsak ne olduğumuzu bilemeyiz. Yüzyıllar boyu bir grubun veya bir ulusun bir başka ulusu egemenliği altına almak istediğinde yaptığı ilk şeyin onun kimliğini yeniden belirlemek için belleğindeki izleri silmek olduğunu gördük” diyen Baez, (2019, s.27), kitap yakanların, bir düşünceyi ortadan kaldırmak için halkın öldürülmesinin yetmediğini, bellek cinayetleriyle destek sağlandığını da ortaya koyar.

Halkevleri, Halk Odaları ve Halk Okuma Odalarında bulunan 750.000’i aşkın kitabın yarısından çoğu kırma uğramış, yağmalanmış, yakılmış, çalınmış, yok edilmiş ve bunların yer aldığı irili ufaklı bini aşkın kütüphane ise kapatılarak ortadan kaldırılmıştır. Halkevleri kitap ve kütüphaneleri kırımı ve kıyımı yalnız Atatürk ilke ve devrimlerine bir başkaldırı olarak değerlendirilemez, bu eylem aynı zamanda bir bellek cinayeti, bir soykırım kadar da önemsenmesi gereken bir eylemdir. “Halkevi kütüphaneleri Türk kütüphaneciliğinde siyaset-kütüphane ilişkisini oldukça somut bir biçimde yansıtan kuruluşlar” (Yılmaz, 2004, s.327) olmuşlardır.

Sonuç

Türk kütüphaneciliği tarihinde hiçbir biçimde yer almayan büyük bir kitap ve kütüphane kıyımı bulunmaktadır. Böylesine önemli bir konu neden görmezlikten gelinmiş, anlamak ve açıklamak çok kolay değildir. Bir siyasal iktidarın, ülke geleceğini bilinçsiz olarak, salt geçmiş iktidar etkilerini ortadan kaldırmak adına kendi geçmiş belleğini (hem de Türkiye Büyük Meclisi’nde) yok etmek için karar alması, yüzbinlerce kitaba kıyıp, bin kadar kütüphaneyi bir yasayla yok etmesi ülkeye ve insanlığa, insan düşüncesine yapılan en büyük felaketlerin başında gelir. Ne yazık ki bu durum 1951 yılı Türkiye’inde yaşanmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Partisi (önce Fırkası) ne Osmanlıdan kalan kitapları ne de Türk Ocaklarından Halkevlerine devredilen kitapları ortadan kaldırma, kitaplara kıyım, onları yok sayma eylemine girişmemiş, bunları özenle koruma altına almıştır. Bugün pek çok ilimizde Yazma Eserler Başkanlığı adı altında hizmet sunan kütüphanelerimiz bunun birer göstergesidir. Ancak çok partili döneme geçişle birlikte Halkevleri, Halk Okuma Odaları

¹ Erol’un (200) makalesinde Halkevleri kütüphaneleri üstüne çalışılmadığı görüşüne katılmak olanaklı değildir. Halkevi kütüphaneleri konusunda ilk ayrıntılı çalışma, Hasan S. Keseroğlu tarafından yayımlanmış (Keseroğlu, 1989); ancak, “kütüphaneler kapatıldığı zaman dermesinin nasıl yok edildiği konularında gerekli hassasiyeti göstermemişlerdi” düşüncesi doğrudur.

ve Halk Odaları kapatılmakla kalmamış, yüz binlerce kitabın, bini aşkın kütüphanenin anlaşılması zor bir biçimde kıyımına olanak ve ortam yaratılmıştır. Bu durum, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sayısal üstünlüğün yaklaşımını göstermektedir. Bunlara bir de okuma konusunda Cumhuriyet döneminin en önde olan eğitim kurumları Köy Enstitülerinin kapatılması katıldığında, 28 yıllık Cumhuriyet birikiminin yok edilmek istendiği apaçık ortaya çıkacaktır.

Halkevlerinde yazılıp, yayımlananlar dışında verilen konferanslar, yapılan toplantılarda da gerekli olan yerel bilgi sınırları içinde kalmıştır. Bu bilgiler Atatürk devrim ve yasaları ışığında sunulmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Halkevi çalışmalarında üretilen yerel bilgi günümüz araştırmalarına ışık tutacak niteliktedir.

Halkevi kütüphaneleri okuryazarlığın artması, günlük haberlerin duyurulması ve yayılması için Halkevleri yanında, yakınında ya da Halkevlerine ulaşamayacak uzaklıkta bulunanlar için de Halk Okuma Odaları açmaya başlamıştır. Bu odalar öncelikle mahalle, köy ve cezaevlerinde kurulmaya başlar. Halkevleri, Türkiye Cumhuriyeti'nde köyler ve cezaevlerinde ilk kütüphaneleri açan örgüt özelliği de taşımakta, halk kütüphanesi özelliğini en iyi taşıyan örgüt olmuştur.

19 yıl boyunca hizmet veren Halkevleri yeni hükümetle elbette kapatılabilir, ancak eski hükümetin yaptığı gibi kapatılan yerlerdeki kitap ve kütüphaneleri yok etmeden yerine kendi siyasal düşüncesine uygun bir yapı oluşturabilir, yeni örgütlere aktarabilirdi. Bu yapılmadı. 1950 yılında iktidara gelen siyasal parti ile 474 Halkevinin 395'inde 648.408 kitap, 280 Halk Okuma Odasında 17.657 kitap, 366 Halk Odasında 73.681 kitap, toplam 739 618 kitabın (Karayalçın, 1952, s.9; Ersoy, 1966, s.10; Baysal, 1984, s.1309; Keseroğlu, 1989, s.118) pek çoğu yağmalanmaya açılmış, kıyımına uğramıştır. Derme olarak küçük ve büyük 1000'i aşkın kütüphane ise kapatılmıştır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazar makalede etik kurul iznine ihtiyaç duyulmadığını beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

- Akça, S., Akça, B. ve Arslan, R. (2020). Fethiye Halkevi faaliyetleri *Belgi*, 20 (Yaz/II), 2457-2473. doi: 10.33431/belgi.661797
- Aktaş, E. ve Özdemir, Y. (2011). Bütünden parçaya Halkevleri şubeleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 187-204. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/32276>
- Arıkan, Z. (1999). *Halkevlerinin kuruluşu ve tarihsel işlevi*. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(23), 261-281. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000129
- Aydın, H. (2018). Ağrı Halkevi ve tarihsel gelişimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 147-1185

- Baez, F. (2019). *Kitap kıyımının evrensel tarihi*. T. Esmer (Çev.). (2. Bs.). İstanbul: Can.
- Başaran, M. (1974). *Tonguç yolu: Köy Enstitüleri: Devrimci eğitim*. İstanbul: Varlık.
- Baysal, J. (1984). Kütüphanecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 5.c. (s. 1306-1322).
- C.H.P (1938). *Halkevleri öğretisi (1938)*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- C.H.P. (1942). *Halkevleri ve halk odaları: 1932-1942*. Ankara: Parti.
- Civci, S. (2013). *Halkevleri ve İzmir Halkevinin faaliyetleri (1932-1951)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Çavdar, T. (1983). *Halkevleri*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeçen, A. (1990). *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Durak, G. (2006). *Trakya bölgesi halkevi faaliyetleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Erden, F. (1963). Türk Ocaklarının Halk Fırkasına devrettiği Ocak binaları ile emvali gayri menkullerinin cinslerini ve kıymetlerini gösteren liste. *Türk Yurdu* (Aralık 1963).
- Erdoğan, C. (2017). *Adana Halkevi (1932-1951)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Erol, M. (2000). Halkevi kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği* 14(4), 472-479
- Ersoy, O. 1966). *Halk kütüphanelerimiz üzerine bir araştırma*. Ankara: Güven Matbaası.
- Gülcü, N. (2016). *Antalya Halkevi ve faaliyetleri (1932 – 1951)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi
- Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* J XII/25 (2012-Güz/Autumn), 141-155.
- Halk kütüphanesi hizmeti (2004). gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*. P. Gill (haz.). B. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- IFLA (1992). Halk kütüphaneleri için hizmet kılavuzu. S. Hısım (Çev.). (2.bs.). Ankara: Kültür Bakanlığı
- İğdemir, U. (1939). *Halkevleri kütüphaneleri için rehber*. Ankara: Matbai Ebuuziyya.
- Karayalçın, Y. (1952). *Kütüphaneciliğimiz üzerine bir bakış*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.
- Keseroğlu, H. S. (1989). Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde durum. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Keseroğlu, H. S. (2006). Kataloqlama kuralları: Anglo-Amerikan kataloqlama kuralları II. (4.bs.). İstanbul: Mep Kitap.
- Mustafa Güzelgöz ve eşekli kütüphane (1991)*. H. S. Keseroğlu (Yay. Haz.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Namal, Y. (2012). Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi *Karadeniz Araştırmaları*, 34, 97-134.
- Olgun, K. (2008). *Bir halk eğitim kurumu olarak İzmit Halkevi (1932-1951)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Önge, S. (2017). *Ortayayla ve 4 Eylül dergilerine göre Sivas Halkevi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Ötüken, A. (1957). Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI(1-2), 1-36.

- Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). *Halkevleri (1932'den 1951'e)*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 45, 235-262.
- Özer, İ. (2010). *Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Halkevi örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Peker, R. (1974) Recep Peker nutku. *Atatürk ve Halkevleri içinde* (ss.9-17). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Reşit Galp Beyin Nutku (1974). *Atatürk ve Halkevleri içinde* (ss.17-38). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sertel, S. (2016). Bingöl Halkevi ve faaliyetleri (1936-1951). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(1), 50-81.
- Şanal, M. (2011). Atatürk döneminde Kayseri Halkevi ve faaliyetleri (1932–1938). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 299-315.
- Taşdemir, S. (2015) *Amasya Halkevi ve Yeşilirmak dergisi*. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TA%c5%9eDEM%c4%b0R-Serap-AMASYA-HALKEV%c4%b0-VE-YE%c5%9e%c4%b0LIRMAK-DERG%c4%b0S%c4%b0.pdf>
- Tibet, A. İ. Ö. (2018). *İstanbul Halkevi kültür dergisi (1943 – 1946) inceleme dizin metin* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri: Bir kültürel kalkınma modeli olarak*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Tunalı, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler: 1859-1952*. İstanbul: Hilal Matbaacılık.
- Yılmaz, B. (2004). Türk kütüphaneciliğinde siyaset ögesi. S. Aslantekin, F. Özdemirci (Yay. Haz.). *Kütüphaneciliğin destanı: Uluslararası Sempozyumu 21-24Ekim 2004, Ankara (Bildiriler)* içinde (ss. 317-329). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Yılmaz, İ. (2021). Türk modernleşmesine bir örnek: Burhaniye Halkevi ve faaliyetleri. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4, 190-206.
- Yılmaz, M. (2018). Bir modernleşme projesi olarak Halkevleri: Ünye Halkevi ve faaliyetleri (1932-1950). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 399-416.